

Голямата загадка: произходът на евреите от Източна Европа

В младежките си години Артур Кьостлер е сред първопроходниците на ционизма и дори е поддръжник на водача на дясното му крило Владимир Жаботински, но постепенно се разочарова от проектите за заселване и от еврейското национално движение като цяло. (По-късно той става комунист, но изпитва истинско отвращение към Сталин, в резултат от което се превръща в един от най-острите критици на Съветския съюз.) Въпреки това, той продължава да поддържа Държавата Израел и е загрижен за тълпите от търсещи убежище евреи, които се стичат към нея. През целия си живот той воюва с всички разновидности на расизма изобщо и антисемитизма в частност, впрягайки в борбата си срещу тях целия си талант на писател. Голяма част от книгите му са преведени на иврит и се радват на голям успех. Един от мотивите за написването на *Тринадесетото племе* е свързан с решимостта му да разгроми последните остатъци от влиянието на Хитлер върху умовете на хората по света. Той пише следното:

„Мнозинството от оцелелите евреи в света са с източноевропейски – а съответно, вероятно и с предимно хазарски – произход. Ако наистина е така, това би означавало, че техните предци не произхождат от района на река Йордан, а от поречието на Волга, не от Ханаан, а от Кавказ, за който се е считало, че е люлката на арийската раса и съответно те са по-сродни в генетично отношение с хунските, уйгурските и маджарските племена, отколкото със семето на Авраам, Исак и Иаков. Ако това наистина е така, то терминът „антисемитизъм“ е напълно лишен от смисъл и употребата му е следствие единствено от неразбиране, което споделят както жертвите, така и техните убийци. Историята на Хазарската империя, която бавно изплува от мрака на миналото, изглежда като най-жестоката шега, която историята си е правила някога с нас“⁴³⁹.

През 70-те години Кьостлер не можел да бъде сигурен, дали евреите, които не са ашкенази, наистина са потомци на юдеите и дали приобщаването на хазарите към юдаизма не е било изключение в еврейската история. Той не разбирал също, че битката му срещу антисемитския расизъм би могла да нанесе смъртоносен удар в самото сърце на ционизма. Всъщност, може да се твърди, че той едновременно е разбирал и не разбирал, тъй като наивно вярвал, че ако обяви еднозначно своята политическа позиция в края на книгата си, ще бъде реабилитиран:

„Съзнавам опасността резултатите от това изследване злонамерено и погрешно да бъдат интерпретирани като опит за отричане на правото на съществуване на Държавата Израел. Това право обаче, не се основава на хипотетичния произход на еврейския народ, нито на митичния завет, който Авраам сключил с Бог, а на международното право – на решението на Обединените нации от 1947 г. Каквото и да е расовият произход на израелските граждани и каквито и илюзии да хранят те по отношение на него, тяхната държава съществува *de jure* и *de facto* и не може да бъде премахната по друг начин, освен чрез геноцид“⁴⁴⁰.

Това, разбира се, не върши работа. През 70-те години израелската териториална експанзия набира инерция, а без Стария завет в ръка и без спомена за „изгнанието на еврейския народ“ не би имало оправдание за анексирането на арабската част на Йерусалим и за изграждането на поселища в Западния бряг, ивицата Газа и Голанските възвишения, а дори и на Синайския полуостров. Авторът на *Здрач по пладне*, който успява да разгадае енигмата на комунизма, не се справя толкова добре с ционизма и става жертва на митологията на извечното „етническо“ време. Той не успява да предвиди също, че след 1967 г. ционистите ще заприличат на сталинистите в жестокия отпор, който оказват на книгата му и единодушно ще го обявят за непоправим предател.

440 Пак там, с. 223.

Когато книгата излиза от печат, израелският посланик във Великобритания я характеризира като „финансирана от палестинците антисемитска провокация“⁴⁴¹. Официалният орган на световната ционистка организация, *В диаспорите на изгнанието*, изказва предположението, че „вероятно този космополит в крайна сметка е започнал да изпитва съмнения по отношение на своите собствени корени“, но по-вероятно е Кьостлер да е започнал да се страхува да не бъде забравен и „така му е хрумнало, че еврейската тема, поднесена по парадоксален и необичаен начин, още повече, ако това бъде направено умело, може да възстанови обществения интерес към него“⁴⁴². Ционисткото издание изразява дълбока загриженост, провокирана от това, че „благодарение на засегнатите в нея екзотични въпроси и репутацията на Кьостлер, книгата би могла да се хареса на еврейските читатели, които без наличието на исторически познания и критично мислене, лесно биха могли да приемат буквално както самата теза, така и произтичащите от нея изводи“⁴⁴³.

Професор Цви Анкори от Катедрата по еврейска история към Университета в Тел Авив (работещ и в редица други институции) сравнява Кьостлер с Якоб Фалмерайер, немски учен, който още през XIX в. твърди, че съвременните гърци не са потомци на древните елини, както те си мислят, а са разнородна смес от славяни, българи, албанци и други народности, навлезли на територията на полуостров Пелопонес и смесили се постепенно с неговото коренно население. По думите на Анкори, можем само да предполагаме какви са психологическите мотиви на Кьостлер да възприеме старата теза на Авраам Поллак, която е била отречена в миналото и би могла да навреди на Израел в настоящето⁴⁴⁴. По-късно, профе-

441 Цит. в: Jacques Piatigorsky, “Arthur Koestler et les Khazars: L’histoire d’une obsession”, in *L’Empire Khazar*, 99.

442 Israel Margalit, “Arthur Koestler Found the Thirteenth Tribe”, in *The Diaspora of the Exile*, vol. 11, 83-4, 1978 (на иврит), 194.

443 Пак там.

444 Zvi Ankori, “Sources and History of Ashkenazi Judaism”, *Kivunim: Periodical of Judaism and Zionism* 13 (1981, на иврит), 29-31.

сор Шломо Симонсон, уважаван колега на Анкори от Университета в Тел Авив, също изразява съмнение, че причините, определящи спецификата на съчиненията на Кьостлер за еврейските хазари, вероятно са свързани с двойствената му идентичност в качеството му на имигрант от Източна Европа, живеещ в рамките на британското културно пространство. „Съвсем не е изненадващо“, добавя възрастният израелски учен, „че в наскоро публикувана работа, посветена на историята на самоомразата на евреите, тъкмо на Кьостлер е отделено значително място“⁴⁴⁵. Също като Анкори, Симонсон отбелязва, че източник на този поставен под съмнение разказ за произхода на източноевропейските евреи, е работата на техния колега от същия университет, професор Полак.

Нито професионалният историк Полак, нито Кьостлер, който не претендира да бъде такъв, са автори на теорията, че голяма част от източноевропейското еврейство произхожда от територията на Хазарската империя. Трябва да подчертаем, че тази хипотеза – отхвърлена категорично след 70-те години и заклеймена като скандална, безсрамна и антисемитска – преди това се приема в различни научни кръгове, част от които са про-ционистки ориентирани. По този въпрос така и не се установява консенсус, преди всичко поради опасенията, които той събужда сред етноцентристите.

Още през 1867 г., например, великият еврейски учен Аврам Харкави пише във въведението на книгата си *Евреите и славянските езици*, че „първите евреи, които пристигнали в южните части на Русия, не произхождат от Германия, както много автори са склонни да вярват, а идват от гръцките градове по бреговете на Черно море и от Азия, преминавайки през Кавказките планини“⁴⁴⁶. Харкави твърди, че по-късните имиграционни вълни са довели в Русия и немски евреи, които били по-многочислени и в резултат от това езикът идиш станал основен език

445 Shlomo Simonsohn, “The Thirteenth Tribe”, *Michael: On the History of the Jews in the Diaspora*, vol. 14, 1997 (на иврит), liv-lv.

446 Harkavy, *The Jews and the Languages of the Slavs*, 1.

сред евреите в Източна Европа, които през XVII в. все още говорели славянски. Преди да стане прочут и благонадежден историк, Дубнов също се питал в едно свое ранно произведение, „Откъде произхождат първите евреи, които пристигат в Полша и Русия – от западните държави, или от земите на хазарите и Кримския полуостров?“⁴⁴⁷. Според него, отговорът на този въпрос може да бъде осигурен само от бъдещото развитие на археологията, която подкрепя с научни свидетелства историческите хипотези.

Ицхак Шипер, специалист по социоекономическа история и влиятелен полски ционист, дълго време поддържал „хазарската теза“, тъй като според него тя обяснява твърде добре демографската тежест на евреите в Източна Европа. В това отношение той следвал идеите на редица полски учени, както евреи, така и неевреи, изследвали първите поселища на практикуващи еврейската вяра в Полша, Литва, Беларус и Украйна. Шипер допуска също, че в юдеизираното Хазарско царство е имало и „истински“ евреи, които са допринесли за развитието на занаятите и търговията в тази мощна империя, която се простирала от Волга до Днепър. Той бил също убеден, че влиянието на юдаизма върху хазарите и източните славяни е истинската причина за формирането на големи еврейски общности в Източна Европа⁴⁴⁸.

Видяхме, че Сало Барон, следвайки Полак, отдели доста страници на хазарската тема. Въпреки акцента върху етническият произход, който той поставя в трудовете си, посветени на хазарите, Барон успява да се отклони от магистралата на историята. Неспособен да зачеркне с лека ръка идеите на повечето полски историци, работили между двете световни войни, а още по-малко мащабното изследване на из-

447 Dubnow, *Discovery and Research*, Odessa: Abba Dochna, 1892 (на иврит), 10.

448 Тъй като повечето от съчиненията на Шипер са написани на полски или идиш, можем да си съставим представа за идеите му благодарение на книгата Jacob Litman, *The Economic Role of Jews in Medieval Poland: The Contribution of Yitzhak Schipper*, Lanham: University Press of America, 1984, 116-17.

раелския историк Полак, Барон пише следното:

„Преди катаклизмите, предизвикани от монголското нашествие, хазарското родословно дърво се разклонило и пуснало корени във все още непокорените славянски земи, като в резултат от това се появили големите еврейски центрове в Източна Европа... По време на първото хилядолетие от своето съществуване (740-1250), а също и във формираните впоследствие еврейски общности в Източна Европа, този забележителен образец на еврейското държавническо изкуство без съмнение е оказал много по-голямо влияние върху историята ни, отколкото днес сме в състояние да предположим.

От Хазарското царство евреите поемат из откритите степи на Източна Европа, както в периода на разцвет на своята държава, така и след нейния упадък... След победите на Святослав и последвалия крах на Хазарската империя, бежанците от опустошените региони на страната, сред които имало и евреи, потърсили убежище в земите на своите завоеватели. Тук те срещнали други еврейски групи и отделни индивиди, мигриращи от запад и юг. Заедно с пришълците от Германия и Балканите, те започнали да полагат основите на една нова еврейска общност, която засенчва всички останали еврейски поселища, особено в Полша през XVI в., тъй като ги надминава значително по отношение на гъстотата на населението и своето икономическо и културно влияние.“⁴⁴⁹

Барон не е разяждан от омраза към самия себе си и определено не е враждебно настроен към ционисткия проект, същото се отнася и за неговия колега от Йерусалим Бен-Цион Динур. Въпреки това последният – министър на образованието в Израел през 50-те години – без колебание се присъединява към Барон и Полак, изразявайки еднозначната си позиция по въпроса за произхода на източноевропейските евреи: „Руското нашествие не е унищожило напълно Хазарското царство, но го е разпокъсало и довело до намаляване на територията му. То е при-

ело търсещите убежище еврей-имигранти от различни страни и вероятно на свой ред се е превърнало в източник на една от най-големите диаспори на Израел – в Русия, Литва и Полша”⁴⁵⁰.

Днешните читатели може би са удивени, че израелският първожрец на историческата памет през 50-те години, без капка колебание описва Хазарското царство като „майка на диаспората” на източно-европейското еврейство. Не е нужно да уточняваме също, че в реториката му се е просмукал един типичен етнобиологизаторски начин на мислене. Също като Барон, Динур се нуждае от историческата връзка с „родените евреи”, които според него присъствали в Хазарското царство още преди неговата юдеизация. Въпреки това е факт, че до 60-те години допускането, че мнозинството от говорещите идиш евреи произхождат не от Германия, а от Кавказ, степите на Волга, района на Черно море и населените със славяни земи, изглеждало приемливо, не предизвиквало възмущение и не било смятано за проява на антисемитизъм, както става от началото на 70-те години нататък.

Твърдението на италианския философ Бенедето Кроче, „всяка история е преди всичко продукт на времето, в което е писана”, отдавна се е превърнало в азбучна истина, но то с особена сила важи за ционистката историография на еврейското минало. Завладяването на „Града Давидов” през 1967 г. трябвало да бъде осъществено от потомци на дома Давидов, а не от наследниците на жилавите ездачи от степите на Волга и Дон, жителите на арабските пустини или населението на крайбрежието на Северна Африка. Иначе казано, „цялата и неделима Земя на Израил” се нуждаела повече от всякога от „цялостния и неделим Народ на Израил”.

Традиционната ционистка историография винаги е поддържала тезата, че евреите от Източна Европа произхождат от Германия (а преди това същите са прекарвали „известно време” в Рим, където били

изтласкани от „Земята на Израил“). Есенциалисткото разбиране за осъдения на изгнание, скитащ народ, съчетано с престижа на „цивилизована“ страна като Германия, обосновава чувството за превъзходство над онези низши и недоразвити части на Европа (също както евреите от арабските страни са склонни да считат сами себе си за сефаради, така и евреите от Източна Европа предпочитат да се самоопределят като ашкенази). Макар да отсъстват исторически свидетелства, доказващи наличието на миграция на евреи от Западна Германия към източните части на континента, обстоятелството, че евреите в Полша, Литва и Русия говорят идиш изглежда доказва, че по своя произход източноевропейските евреи са немски еврей-ашкенази. След като речниковият състав на езика, говорен от тях, е съставен от 80 процента германски думи, как е възможно хазарите и различните славянски племена, които преди това са говорили тюркски или славянски диалекти, в крайна сметка да започнат да говорят идиш?

Исак Бер Левинзон, считан за баща на еврейското Просвещение в Русия, в книгата си *Teuda Beisrael*, публикувана през 1828 г., твърди: „Според старейшините ни преди няколко поколения тукашните евреи говорили само руски език, а езикът на евреите-ашкенази, който говорим сега, все още не бил разпространен сред евреите, живеещи по тези места“⁴⁵¹. Харкави също бил убеден, че преди XVII в. повечето източноевропейски евреи са говорили различни славянски диалекти.

Полак, който дълго разсъждава над този въпрос, предлага редица възможни обяснения, някои от които звучат по-убедително от останалите. Сред не особено убедителните е допускането, че голяма част от жителите на юдеизираното Хазарско царство, особено онези, които обитавали Кримския полуостров, говорили древен готски език, който бил разпространен в тази част на света чак до XVI в. и приличал на езика идиш повече от немския, който се говорил по това време в Германия. По-правдоподоб-

451 Isaac Baer Levinsohn, *Document in Israel*, Jerusalem: Zalman Shazar, 1977 (на иврит), 33n2.

но изглежда допускането, че вълната на германската колонизация на изток от XIV и XV в., която отведе множество говорещи немски търговци и занаятчии в тази част на света, била съпътствана от разпространението на езика им сред онези, които играели ролята на посредници между икономическите центрове и местните благодорници и селяни, които продължавали да говорят на славянски диалекти⁴⁵². Около 4 000 000 души мигрирали от Източна Германия в Полша, където поставили началото на формирането на източноевропейската буржоазия. Сред тях имало и представители на римокатолическата църква, а евреите, които идвали преди всичко от изток и юг – не само от земите на хазарите, а също и от населените със славяни земи, намирали се някога под тяхно влияние – изпълнявали такива функции в общественото разделение на труда, формирали се успоредно с първите стъпки на модернизацията. Приемайки ролята на бирници и секачи на монети (откривани са сребърни монети, в които думи на полски език са изписани с ивритски букви), както и обикновени колари, резбари и кожухари, евреите заели междинна позиция в производствения процес и възприели част от културата и езика на различните класи (вероятно част от тези занаяти те са овладели още в Хазарската империя). Кьостлер описва твърде живописно този исторически епизод:

„Човек би могъл да си представи *щетлския* занаятчия, обушар или търговец на дървен материал, говорещ на развален немски с клиентите си, на развален полски с крепостните селяни от недалечното имение, а вкъщи смесващ в неразбираема за външите хора комбинация най-експресивните фрази от тези два езика с иврит. Как този тюрлюгювеч е бил обобществен и стандартизиран в познатата ни днес степен, могат да кажат само лингвистите“⁴⁵³.

По-късно се надига нова имиграционна вълна, този път съставена от представители на еврейския елит в Германия – равини и талмудисти, млади и стари, – която завърша започнатото от предишната, като

452 Polak, *Khazaria*, 256-7.

453 Koestler, *The Thirteenth Tribe*, 176.

допринася за установяването на нов общностен език и модифицира и консолидира ритуалните практики. Този религиозен елит от запада се радва на социален престиж, който много други членове на общността искали да придобият и вероятно това е довело до разширяване на речниковия състав на езика им с думи от германски произход. Въпреки това, основна дума като „моля се“ – заемаща ключово място в ритуалната образност – била запазена в своята тюркска диалектна форма: *davenen*. Като много други думи в идиш, тя също не води началото си от какъвто и да било германски диалект⁴⁵⁴.

Макар имигрантите от запад да допринасят съществено за формирането му, езикът идиш не прилича на еврейския диалект, формиран в гетата на Западна Германия. Там еврейската популация е концентрирана основно в района на Рейн, поради което в езика ѝ са вложени много думи и изрази от местните френски и немски диалекти, които напълно отсъстват от източния идиш. Още през 1924 г. филологът Матиас Мизес твърди, че езикът идиш не би могъл да води началото си от Западна Германия, макар в този период основната част от евреите да живеят тъкмо там, а не в източната част на ареала, в който са разпространени немските диалекти⁴⁵⁵.

Относително неотдавна, лингвистът от Тел Авив, Паул Векслер публикува подробно изследване, подкрепящо допускането, че разпространението на езика идиш не е свързано с миграция на евреи от запада. Неговата основа е славянска, а речникът му е свързан основно с говора в югоизточна Германия. По своя произход, идиш прилича на езика на сорбите, който се развива в пограничните области между

454 По отношение на тази дума, вж. Guy Zeiden, “Davenen: A Turkic Etymology”, *Yiddish: A Quarterly Journal Devoted to Yiddish and Yiddish Literature* 10: 2-3, 96-9; “Khazar/Kipchak Turkisms in Yiddish: Words and Surnames”, *Yiddish* 11: 1-2 (1998), 81-92, а също Paolo Agostini, “Once Again on the Etymology of Davenen”, *Yiddish* 11: 1-2 (1998), 93-118.

455 Mathias Mises, *Die juddische Sprache*, Berlin: Benjamin Harz, 1924.

славянската и германската езикова зона, като и двата езика практически престават да бъдат говорими през XX в.⁴⁵⁶.

Тезата, че източноевропейските евреи произхождат от Западна Германия изглежда проблематична и от демографска гледна точка. В периода между XI и XIII в. броят на изповядващите еврейската вяра в териториите между Майнц и Вормс, Кьолн и Страсбург е изключително малък. Отсъстват точни данни за това, но оценките варират между няколко стотини и няколко хиляди души. Възможно е част от тях да са се отправили на път в източна посока по време на кръстоносните походи, макар да отсъстват исторически свидетелства в подкрепа на такова допускане. Освен това е известно, че обикновено при погром бегълците не стигат далече и често се връщат в домовете си. Така или иначе, толкова малък брой имигранти не биха могли да поставят началото на огромните еврейски общности в Полша, Литва и Русия. Ако техен източник е Западна Германия, както твърдят официалните историци в днешен Израел, защо те са се множели така бързо на изток, като от друга страна популацията им е оставала демографски стабилна на запад, много преди въвеждането на средства за контрол на раждаемостта? Със сигурност количеството храна и санитарните условия на живот в Източна Европа едва ли са превъзхождали тези в „изтощената, гладна и нехигиенична“ Западна Европа. Така или иначе, животът в бедните малки градчета на изток не би могъл да съдейства повече за увеличаването на еврейската популация в сравнение с този в градовете на Великобритания, Франция и Германия. Въпреки това, тъкмо на изток протича истински демографски „голям взрив“, в резултат от който в зората на XX в., говорещите някакъв идишки диалект съставляват 80 процента от всички евреи по света.

456 Paul Wexler, *The Ashkenazic Jews: A Slavo-Turkic People in Search of a Jewish Identity*, Columbus: Slavica Publishers, 1993, вж. също “The Khazar Component in the Language and Ethnogenesis of the Ashkenazic Jews”, in *Two-tiered Relexification in Yiddish*, Berlin: Mouton de Gruyter, 2002, 513-41. Днес собрите са малочислена славянска общност в Южна Германия.

Хазарското царство рухва известно време преди появата на първите знаци за присъствието на евреи в Източна Европа, поради което е трудно да не предположим наличието на някаква връзка между тези две събития. Изглежда, че изповядващите еврейската вяра в Русия, Украйна, Полша, Литва и Унгария са заличили своето хазарско или славянско минало от паметта си, и също като потомците на юдеизираните жители на Химяритското царство и Северна Африка са предпочели да вярват, че произлизат „от Египетската земя, от дома на робството“. Въпреки това, до нас са достигнали различни останки от тяхното истинско минало. Те все още личат край пътя, който те са изминали в преселението си на запад.

През 20-те години, Ицхак Шипер открива в Украйна, Трансилвания, Истрия, Полша и Литва различни топоними, които съдържат някаква форма на думите „хазар“ или „каган“⁴⁵⁷. Има също собствени и фамилни имена, които преpraщат към хазарския или славянския изток, а не към западните части на Германия. Имената на животни като ястреба (*balaban*), сърната, вълка и мечката не са били известни в Юдейското или Химяритското царство, нито пък сред евреите в Испания и Северна Африка, които достигат доста късно Западна Европа. Освен тези наглед незначителни белези, налице са някои социологически и антропологически маркери, които характеризират източноевропейското еврейство, но не се срещат никъде на запад.

Онзи начин на живот, който е типичен за идишките градчета и вероятно е допринесъл за запазването на самия диалект, никога не е съществувал в околностите на Рейн. От II в. пр. н. е., когато юдаизмът започва да се разпространява по целия свят, той процъфтява в малки верски общности, разположени в периферията на градовете и относително рядко в

457 Tadeusz Lewicki, „Kabarowie (Kawarowie) na Rusi, na Węgrzech I w Polsce we wczesnym średniowieczu”, in *Studia nad etnogenezą Słowian I kulturą Europy wczesnośredniowiecznej*, G. Labuda and S. Tabaczyński (eds.), vol. 2, Wrocław: Zakład im. Ossolińskich, 1988, 77-87.

селата. В Западна и Южна Европа, евреите никога не формират самостоятелни села. Еврейското градче, което не винаги е особено малко (и не винаги е обитавано изключително от евреи), позволява на жителите си да се разграничат от съседите си, не само по отношение на религиозните си практики и норми, а също и в светско отношение, например във връзка с езика или архитектурния стил, използван при изграждането на молитвените домове.

В сърцето на еврейското градче била разположена синагогата, снабдена с двоен купол, напомнящ източните пагоди. Еврейското облекло в Източна Европа също не прилича на това на френските или немските евреи. Ярмулката (наричана още *ермолка* или *кипа* – традиционна малка еврейска шапчица – бел. пр.) която също има тюркски произход, – а също и кожената шапка, която се носи върху нея, бихме могли да свържем по-скоро с жителите на Кавказ или конниците от степите, а не с учените талмудисти от Майнц или търговците от Вормс. Този тип облекло, също като дългия копринен кафтан, който се носи обикновено на Шабат, се различава и от дрехите на беларуските и украинските селяни. Споменаванията на тези или други отлики – от храната до чувството за хумор, от облеклото до песните, които са свързани със специфичните културно-морфологични особености на тяхното всекидневие и история – не успява да привлече вниманието на учените, които всячески се стремели да изобретят историята на „народа на Израил“. Затова те така и не успели да приемат проблематичния факт, че никога не е съществувала еврейска народна култура, а само популярна идишка култура, която напомняла за културата на техните съседи в много по-голяма степен, отколкото за тази на еврейските общности в Западна Европа или Северна Африка⁴⁵⁸.

458 В Съединените щати, например, е възможно да се говори за „еврейски хумор“, тъй като почти всички тамошни евреи произхождат от Източна Европа. Този термин обаче изглежда напълно безсмислен в Израел, тъй като от тамошната гледна точка говоренето за типично еврейско остроумие е също толкова абсурдно, колкото това за християнско остроумие, при това по

Днес потомците на евреите от „Идишландия“ живеят предимно в Съединените щати и Израел. Останките на милиони други са погребани под кланиците за хора, построени от Хитлер през ХХ в. Имайки предвид отношението между грандиозните усилия, които израелските агенти на паметта са вложили за отбелязването на техния сетен час, и незначителните опити за откриване на богатия (или пък окаян, зависи от гледната точка) живот, който се води в Идишландия преди ужасната масова сеч, можем да направим твърде тъжни изводи за политическата и идеологическата роля на съвременната историография.

Също като отсъствието на така важните археологически проучвания в Южна Русия и Украйна, които биха могли да разкрият останките на Хазарското царство, липсата на социологически, лингвистични и етнографски анализи на някогашния начин на живот в полските и литовските градчета, а също на иновативни исторически изследвания, които не се свеждат до натрупване на фолклорни сказания⁴⁵⁹, съвсем не е случайна. Никой не би искал да надзърта под камък, под който знае, че се крият отровни скорпиони, готови да атакуват саморазбирането на наличния *етнос*, или пък неговите териториални амбиции. Писането на националната история всъщност не си поставя задачата да разкрива миналото на древни цивилизации, неговата основна цел до този момент е конструирането на мета-идентичност и политическа консолидация в настоящето.

съвсем същите причини. Ето защо, може да има само идишки хумор, магрески хумор и т.н. Върхът на абсурда е покoren от американски историк, вероятно почитател на Уди Алън и Джери Зайнфелд, който се опитва да открие в древните ивритски текстове изворите на тяхното чувство за хумор и да го съотнесе със спецификата на мисловния свят на евреите от диаспората. Вж. Erich S. Gruen, *Diaspora: Jews amidst Greeks and Romans*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2002, 135-212.

459 Колебливи стъпки в тази посока могат да бъдат видени в Antony Polonsky (ed.), *The Shtetl: Myth and Reality*, Oxford: The Littman Library of Jewish Civilization, 2004.

„Патриотичният“ учен, прекарал целия си живот в проучване на религиозни, управленски и идеологически текстове, създадени в миналото от малоброен елит, би могъл да отвърне, че историята се занимава с книги, а не с неща. Това е вярно що се отнася до традиционните изследвания на миналото. След появата на антропологическата история обаче, опростенческата ционистка метаистория бавно, но сигурно започва да се разпада.

Понякога изглежда, че повечето учени, които са специалисти в областта на Народа на Израил, все още не са запознати с тази странна нова форма, която приема историографията. По-задълбоченото проучване на начините на живот и преданията за миналото на еврейските общности може да ни помогне да осъзнаем един наглед незначителен, но труден за отминаване факт: колкото повече се отдалечаваме от религиозните норми и акцентираме в изследванията си върху всекидневния начин на живот, толкова по ясно ще осъзнаваме, че никога не е имало етнографски общ знаменател от светски тип между практикуващите еврейската вяра в Азия, Африка и Европа. Еврейството винаги е било религиозна култура със световно значение. Макар тя да е разнородна, причината за това не е обстоятелството, че нейните носители са странен, странстващ народ.

Парадоксален е фактът, че хората, които са възприели Мойсеевата религия, са живеели между Волга и Дон преди там да пристигнат русите и украинците, по същия начин както приобщени към юдаизма групи са обитавали Галия преди нашествието на франкските племена. В Северна Африка пуните също приемат юдаизма преди арабското нашествие, а на Пиренейския полуостров юдейската култура пуска корени и процъфтява преди християнската Реконкиста. Това показва, че за разлика от образа, наложен от християнските юдеофоби и възпроизвеждан от днешните антисемити, никога не е съществувал прокълнат народ-раса, прогонен от Светите земи заради това, че е погубил божествения Месия и се поселил неканен сред останалите „народи“.

Потомците на приелите юдаизма в Средиземноморието, в Адиабенското царство преди и след нашата ера, наследниците на химяритите, берберите и хазарите, са свързани чрез еврейския монотеизъм, който хвърля мостове между различни езиково-културни групи, процъфтяващи в далечни земи и следващи различни исторически пътища. Много от тях изоставят юдаизма, а други упорито се придържат към него и успяват да го пренесат до нашето секуларизирано време.

Непоправимо загубено ли е химяритското, берберското и хазарското време? Има ли шанс една нова историография да накара онези древни евреи, които са били забравени от техните потомци, да станат отново част от легитимната сфера на колективната памет?

Конструирането на нова система от знания винаги е пряко обвързано с националната идеология, в чиито рамки бива осъществяван този процес. Историческите прозрения, които се отклоняват от онова повествование, което води началото си още от времето на зачеването на дадена нация, могат да бъдат приети само когато стихне ужасът от техните следствия. Това може да се случи, когато настоящата колективна идентичност бъде приета за даденост и спре да се вкопчава с тревога и носталгия в митичното минало, когато идентичността се превърне в основа на живота, а не в негова цел. Само когато това се случи, могат да настъпят значими промени в историографския дискурс.

Към днешна дата е трудно да предскажем дали в началото на XXI в. израелската политика на идентичност ще допусне формирането на нови парадигми, направляващи изследването на произхода и историята на еврейските верски общности.